

УДК 911.3

Дмитрук О.Ю., Бікман О.О.

ЕКОСТЕЖКА «ВИР СВІТІВ»

В статті пропонується розробка екологічної стежки «Вир світів» по території урочища Лиса гора. Дана стежка рекомендована для старшокласників середніх загальноосвітніх та спеціалізованих шкіл, студентів, а також всіх, хто цікавиться природою, історією, пам'ятками військової архітектури та полюбляє піші

прогулянки.

Ключові слова: екотуризм, екоосвіта, екостежка.

В статтє пропонується розробка екологічної тропы «Пучина миров» по території урочища Лысяя гора. Данная тропа рекомендована для старшеклассников средних общеобразовательных школ, студентов, а также всех интересующихся природой, историей, памятниками военной архитектуры и любящих пешие прогулки.

Ключевые слова: экотуризм, экообразование, экотропа.

The article proposes the project of ecological trail «Whirlpool worlds» in the Lysa Gora Park. This trail is recommended for students of secondary schools, students and others interested in nature, history, military architecture and walking.

Key word: Ecotourism, ecological education, ecotrail.

Постановка проблеми. Одними з невід'ємних складових здорового способу життя є фізична активність і спілкування з природою. Однак типовим є те, що в умовах сучасного міста, зокрема Києва, ці потреби не задовольняються автоматично, адже в роботі інтелектуальна складова все більше витісняє фізичну, в переміщеннях – транспортна витісняє пішохідну, в ландшафтах – штучна витісняє природну. Тому задоволення потреби у всебічній фізичній активності та спілкуванні з природою потребує цілеспрямованого планування і організації.

Іншою стороною цієї проблеми є обмеженість ресурсів природних ландшафтів (або умовно природних) та здатність рекреаційної діяльності завдавати їм шкоду. Тому необхідним є управління і планування рекреаційного використання природних ландшафтів з врахуванням вразливості останніх.

Метою статті є представлення маршруту, пропонованого для розробки екологічної стежки на території урочища Лиса гора в місті Києві.

Аналіз публікацій. Історичні відомості та відомості про природу Лисої гори зібрані в однойменній збірці краєзнавчих матеріалів В. Лисенко [1] та монографії І. Парнікози в якій міститься історична, природнича інформація, інформація про містичну репутацію місцевості, розглядаються проблеми урочища та шляхи їх вирішення. [2]. Також на сайті Ліги екскурсодів Києва позиціонується чотири екскурсії Лисою горою від різних авторів. Всі ці матеріали є корисними при підготовці тематичних екскурсій однак недостатньо проробленим є питання екологічності таких екскурсій як до унікального природно-історичного середовища так і до екскурсантів [4; 5].

Виклад основного матеріалу. Лиса Гора – історична місцевість у м. Києві. Розташована на південний захід від Видубичів на правому березі річки Либідь, між Теличкою, Саперною слобідкою і Багриновою Горою. За часів Київської Русі на Лисій Горі проводили свої обряди язичники. Це урочище мало велике сакральне значення. Лиса Гора була одним з головних святих місць після насильного насадження християнства. Згодом частина Гори перейшла під владу Печерського монастиря. Тут християнські монахи розміщували свої пасіки.

Але в другій половині ХІХ ст. міська влада викупила ці землі у

церкви, для використання їх у військових цілях. Не зважаючи на глас народу, про небажання будови фортеці, що передбачала руйнування багатьох будинків міщан, що жили поблизу Гори, та глобальну вирубку древнього лісу, військовим вдалось домогтись дозволу на будівлю форту. В 1872 р. під керівництвом генерала та інженера Едуарда Івановича Тотлебена розпочалось будівництво Лисогірського форту. Після завершення робіт, форт являв собою складну систему бастіонів, рavelінів, теналів, люнетів, ретраншементу та ін. Земляні вали, висотою в 10-12 метрів, наскрізь прорізали потерни – довгі, до 40 метрів, тунелі, що викладені цеглою та закриті з обох сторін решітками.

Згодом Нова Печерська фортеця, у склад якої входив Лисогірський форт, отримує статус фортеці III класу. І з 1897 р. перетворена у військові склади та гарнізонну в'язницю. Починаючи з 1906 р. у Північній частині Гори встановили шибениці для виконання вироків над «державними злочинцями».

В тридцятих роках Гору перетворили у військовий підземний завод. За часів німецької окупації у підземеллях розташувалась база танків «ТИГР», залишки яких можна й нині знайти навіть на поверхні. Коли довелось німцям здавати гору, то відступаючи вони підірвали входи до підземель.

Після війни на Лисій Горі розташувалась військова ракетна частина. Приблизно в 70-х рр. Гора втратила стратегічну цінність, а тому звідти зникли військові. Так званий радіо-об'єкт № 7, що раніше глушив радіосигнали, віддали під ретранслятор Міністерству зв'язку.

З 1982 р. Лиса Гора отримала статус «Природного парку». Проте, навіть у наші часи, кияни бояться заходити у густий та темний ліс Лисої Гори. А ті, хто все ж таки заходив у цей ліс скаржаться, що здається, ніби з глибини лісу, з-за дерев за тобою весь час хтось спостерігає, пильнує, вистежує. Ліс на Лисій горі мабуть один з найцікавіших у лісопарковій зоні Києва. Сучасна Лиса Гора – місце зборів представників різноманітних субкультур [3].

Дістатись до початкової точки можна пішки від станції метро Видубичі, пройшовши 700 м на південь вздовж Столичного шосе по його західному узбіччю.

Пропонований маршрут заходить у ліс зі сходу, дещо проникнувши вглиб, ламаюю лінією він здійснює півколо по північній частині урочища, і завертає знову вглиб лісу з заходу, робить внутрішнє коло, і потім досліджує південну частину, закінчуючись в початковій точці. Протяжність маршруту становить 5, 125 м, час проходження – приблизно 3 години 10 хвилин.

Розробляючи маршрут ми прагнули, щоб він послідовно розкривав багатство і різноманіття явищ, які містяться в урочищі – від природних до соціально-історичних, від давніх до сучасних. Тому він починається днищем північного яру (а не твердою дорогою), де ландшафт має чи не найбільш природний вигляд, порівняно з іншими частинами урочища,

акцентується увага на природних умовах місцевості. Далі поступово домішуються прояви антропогенної діяльності: спершу невластиві форми рельєфу (прямокутне плоске зниження, відмінне від природного яру), дуже близько розташовані окремі крутосхилі пагорби, ями і кучугури. Потім з'являється тверда дорога, стовпи для ліній електропередач і площадка з твердим покриттям і залишками цегляних руїн – все це натякає на минуле освоєння і використання цієї місцевості. Головний рів підводить думку до того, що тут знаходиться оборонна споруда. Кульмінацією соціально-історичної теми в маршруті є цегляні потерни – тунелі крізь вал Лисогірського форту. На відміну, від цегляних дренажних тунелів, які вже зустрічались у рові, даними можна легко і безпечно пройти.

Іншими цікавими соціально-історичними об'єктами на маршруті є радіо-передавальний центр «Лиса гора», який мав специфічне призначення в радянський час, і був пов'язаний з лисогірською військовою частиною, пам'ятний камінь на знак перетворення урочища в природний парк, фундаменти колишніх будівель, пожежні гідранти, а також таке сучасне явище як курені безхатченків, трампліни та перешкоди для велосипедистів. Варто зауважити, що останні зроблені з колод, ям і насипів, завдяки чому добре вписуються в ландшафт.

Також важливим принципом, при розробці маршруту, було те, що він не повинен бути одноманітним, тобто середовище має часто змінюватись, а також екскурсант має побачити максимум різноманіття ландшафтів, якими багате урочище. Власне від цього і назва маршруту – «Вир світів». Зміна середовища забезпечена зміною позиціонування ділянок шляху. Він пролягає то зниженнями, де на рівні ока знаходяться лише стовбури дерев, то підвищеннями, де на рівні ока - верхні частини крон. Ліс змінюється за складом і співвідношенням порід у деревостанах та їх густотою, що позначається на освітленості ділянки, кольоровій гамі оточення. Так, берези додають яскравості, ясно-сірі стволи ясенів і грабів виділяються на фоні майже чорних кленів

Густота деревостанів та рельєф визначають ступінь проглядності території і, таким чином, загадковості та здатності здивувати. Так, значна частина переходів між оглядовими точками пролягає підвищенням, але за рахунок пологості підйому і доволі густої залісеності ділянки панорама міста, що відкривається з домінуючих висот, виявляється певною несподіванкою. Подібною несподіванкою також є відкрита місцевість з поступованими луками в ділянці маршруту після руху ровом, де стінки рову і оточуючі дерева приховують майбутній розвиток маршруту.

Контрастують між собою лісові і лучно-степові ландшафти, широкі відкриті і обмежені замкнені (висхідними схилами або рослинністю) середовища, широкі «надійні» простори і обриви, задерновані і незадерновані оточення.

Маршрут залучає три ділянки з яких відкривається панорама міста. Це дозволяє доповнити текст екскурсії інформацією про географію міста і наочно пояснити якісь особливості середовища і закономірності

взаєморозміщення. Наприклад, можна розповісти про історичні місцевості, соціально-економічні об'єкти, які видно з гори, річку Либідь, зорієнтувати своє положення відносно центру міста, Дніпра, сторін світу і пояснити розвиток явищ у просторі і часі. Найширший огляд дозволяє перша оглядова ділянка. Звідти відкривається і ближній, безпосередньо попід горою, і середній, і дальній плани; видно Видубичі, Звіринець, Теличку, р. Либідь, Столичне шосе, Південно-Західну залізницю, ТЕЦ-5-Київенерго тощо. Третя оглядова ділянка подібна до першої, розташована південніше. Друга оглядова ділянка обернена на північ і відкриває Печерський район з новобудовами і куполами; дає лише середній план.

Коли маршрут утворює петлю, і повторюється або майже повторюється якась точка, – це служить своєрідним «повторенням вивченого матеріалу», підсумовує пройдений етап, і допомагає створити в уяві карту місцевості.

Маршрут охоплює місцевості, які надають широкі можливості для наочного пояснення фізико-географічних закономірностей. Це і відслонення ґрунтів, і зсув ґрунту, наявність вітровалу, зміни рослинних угруповань відповідно до змін умов, ярусність лісу (найкраще спостерігати навесні або восени, коли деревостани доволі прозорі, але наявність листя ідентифікує положення крон і чагарників), зміна малюнку листяного опаду протягом маршруту, що вказує на зміну породного складу деревостанів (спостерігається в жовтені-листопаді), наявність більш темних і більш ясних тонів. Цікавими для природничої екскурсії будуть вікові дуби.

Невід'ємним принципом розробки маршруту було неушкодження середовища. Тому шлях прокладено по існуючим наразі стежкам. Необхідно інформувати екскурсантів про те, що потрібно притримуватись наявних стежок, і пояснювати чому саме (витоптування ушкоджує трав'яний покрив, який, до речі, складається, зокрема, з вельми гарних першоцвітів). Слід інформувати про багатство і унікальність флори урочища з метою формування бережливого ставлення. Необхідно пояснювати, які дії і яким чином є небезпечними для урочища, наприклад, розкладання багаття не лише загрожує пожежею, але й випалюючи дернину, створює плацдарм для заселення бур'янів і витіснення ним унікальних видів.

Висновки. З метою забезпечення умов для здорового способу життя, а також збереження і сталого використання природних ресурсів, запропоновано створити екологічну стежку на території урочища Лиса гора в м. Києві за маршрутом «Вир світів». Основними принципами даного маршруту є послідовність відкриття явищ - від природних до соціально-історичних, від давніх до сучасних; різноманіття і мінливість середовища протягом маршруту; безпечність для середовища. Маршрут може слугувати для фізико-географічної, ботанічної, екологічної, історичної, суспільно-географічної освіти. Дана стежка рекомендована для старшокласників середніх загальноосвітніх та спеціалізованих шкіл, студентів, а також всіх, хто цікавиться природою, історією, пам'ятками

військової архітектури та полюбляє піші прогулянки.

1. Лисенко В. Лиса гора. Збірка краєзнавчих матеріалів. – К., 2005. - 24 с.

2. Лиса гора – урочище в плині часу. Парнікоза І. Ю. Історико-архітектурна пам'ятка-музей «Київська фортеця» Дружина охорони природи КНУ «Зелене Майбутнє» Київ - 2010.

3. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу. – Навчальний посібник. – К.: Альтерпрес, 2004. - 192 с.

4. Дмитрук О.Ю., Дмитрук С.В. Екотуризм: Навч. посіб. – К: Альтерпрес, 2009. – С. 74-85.

5. Храбовченко В.В. Экологический туризм: Учеб.-метод. пособ. – М.: Финансы и статистика, 2003. – С 23-33.